

DE ARABISCHE STORM

Sinan Can

De Arabische storm

Vijf jaar na de lente

Lebowski Publishers, Amsterdam 2016

Voor Helin, Sarp en Zeyneb

© Sinan Can | BNN-VARA, 2016

© Voorwoord: Thomas Blom, 2016

© Lebowski Publishers, Amsterdam 2016

© Omslagfoto: Thomas Blom

Omslagontwerp: Pankra

Typografie: Perfect Service, Schoonhoven

Foto auteur: © Cigdem Yuksel

ISBN 978 90 488 3074 9

ISBN 978 90 488 3075 6 (e-book)

NUR 680

www.bnnvara.nl

www.lebowskipublishers.nl

www.overamstel.com

OVERAMSTEL
uitgevers

Lebowski is een imprint van Overamstel uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Alles wat we horen is een mening, geen feit.

Alles wat we zien is een perspectief, geen waarheid.

Marcus Aurelius

Inhoud

Voorbij het wantrouwen 13

– Door Thomas Blom

Vooraf 17

TUNESIË

Man van vuur (I) 21

De generaal 25

Zine 28

De dichter 31

Batman 33

De Wedergeboortepartij 35

De martelaren 37

Man van vuur (II) 38

De student 40

Sinan Pasha 44

Cranky Denis 46

De architect 47

De zee 48

Harraka 50

Vier zielen 52

De jihad-route 54

LIBIË

De beul 59
Dadelbomen 62
De vrouwelijke lijfwachten 64
Duisternis 66
De gebroeders Dalton 68
Darwin 69
De drempels 71
Wegwerpmensen 72
Warlords 73
De Turkse tulp 75

EGYPTE

Het plein 79
De muren van de revolutie 81
Man van vuur (III) 83
De vuilnisman 85
Camelguys 87
De adviseur 89
Rebellie 91
Al Azhar 94
De Broederschap 96
Social media 100
Al Jazeera 103
De dikke Turk 105
Ultras 107
Manke Nelis 109
De wonderdokter 111
De kaper 113
De dienst 115
De twee hoogleraren 117

IRAK

Iraakse Lente 123
Comical Ali 125
Vrijheid 127
Het gezicht van de strijd 129
Al Mawsil 132
De zon 134

ROJAVA (NOORD-SYRIË)

De moeder 139
De beschermengel 141
De zoon 142
Liefde 144
Fiets 146
De dood 147
Man van vuur (IV) 149

LIBANON

De andere revolutie 153
De breuk 155
Het verhaal van Hassan 158
De schoengooier 161
Bush 164
De ambassadrice van de sterren 165
De partij van Allah 167
Oma Hazime 171
De tijd 173
Moeder van negen 175
Lichtscherp 178
De bakker 180

De kleuren 182
Het verdriet van Saif 184

SYRIË

Ghouta 189
De jongens van Deraa 191
Syrische Gaudí 193
Bashar 194
Drama van Hama 197
Het dorpshoofd 199
Een kleine wereldoorlog 202
De magie van Damascus 204
Assassijnen 207
De Islamitische Staat 210
Far' Falastin 214
De route 216
Arabische Lente? 218

Nawoord 219
Tijdelijk Arabische opstanden 222
Dankwoord 237

Voorbij het wantrouwen

Door Thomas Blom

Op de grens tussen Irak en Syrië, aan de oever van de rivier de Tigris, staat een eenvoudig douanekantoortje. Achter het open raam zit een jongeman van rond de dertig aan een zwaar houten bureau. Voortdurend stapt er iemand het kantoortje binnen die zo onderdanig mogelijk vraagt of hij toestemming krijgt om naar de overkant te gaan, naar Syrië, naar familie, terug naar huis. Elke beweging is van belang, elk woord. De jonge douanier kijkt scherp, belt af en toe met een meerdere en geeft dan het oordeel. 'Ga maar.' Of: 'Nee, ik moet eerst de papieren van alle gezinsleden zien.' Het is onduidelijk welke papieren hij bedoelt, maar protesteren heeft geen zin. Als iemand het toch waagt, schiet de douanier giftig omhoog en verheft hij zijn stem. En iedereen weet: hij vergeet nooit een gezicht. Eenmaal op de zwarte lijst en je kunt de overtocht over de rivier vergeten. Zoiets als een officieel visum voor Syrië bestaat hier niet, deze jongen is de poortwachter naar het door oorlog geteisterde land.

Als het onze beurt is om het kantoortje binnen te stappen zet Sinan een vriendelijk gezicht op en begroet hem in het Koerdisch. Niet te enthousiast, maar precies sympathiek en ongevaarlijk genoeg. Het kantoortje is nauwelijks hoog genoeg voor hem om recht te staan. De jongen knikt geïmponeerd en wijst naar twee leren fauteuils die tegen de muur staan. We mogen gaan zitten.

Hoewel Sinan voor mij vooral een Nijmeegse jongen is die het liefst in de wijk wil blijven wonen waar hij is opgegroeid, is hier de achtergrond van zijn moeder doorslaggevend. Aan de grens van een oorlogsgebied is er geen ruimte voor twijfel. Behoren jij of je familieleden of je voorvaderen tot een ver-

dachte etnische of religieuze groep, dan kun je het vergeten. De jongen bekijkt onze paspoorten. Ze zijn allebei Nederlands. Hij knikt naar mij. 'Jij mag naar binnen.' Dan naar Sinan: 'Jij niet.' Hoewel Sinan de taal verder niet spreekt, begrijpt hij het direct. Zijn moeder is Koerdisch. Iraakse Koerden hebben het niet zo op Turkse Koerden. Er is onderlinge strijd. Sinan beseft dat dit lastig wordt. Er zijn geen andere mogelijkheden om voorbij de jonge douanier te gaan. De grens is bovendien net geopend en kan enkele dagen later zomaar weer gesloten worden. Deze route is onze enige kans om Noord-Syrië binnen te komen.

Sinan glimlacht. 'Echt?' vraagt hij in het Engels. De jongen knikt, maar kan een glimlach niet onderdrukken. Er valt een stilte. Sinan gaat tegen de muur hangen. 'Weet je waar we gisteren waren,' vervolgt hij. 'In Kirkuk. We waren bij jullie grote commandant, het was geweldig. Hij had de dag ervoor vijf IS-strijders opgepakt en wij mochten met hem praten.'

'Vijf?' vraagt de jongen.

'Bommenleggers,' zegt Sinan. Hij laat een stilte vallen. De jongen wordt aangesproken door een gezin dat bij het open raam staat, hij gaat met ze in discussie. Grijpt dan de telefoon en praat wat. Hij stuurt het gezin weg, draait zich vervolgens naar Sinan. 'Over vijf minuten word ik teruggebeld, van mij mag je gaan, ik heb gezegd dat jullie de commandant hebben ontmoet, maar ik ga er niet over.'

We zitten vijf minuten rustig in de fauteuils. Het heeft geen zin na te denken over wat een nee zou betekenen. Het heeft geen zin om te hopen. Blanco. Het hoofd tegen de muur.

De jongen neemt de telefoon op. We kunnen door. We staan rustig op, schudden zijn hand en bedanken hem. We laten blijken dat we heel goed weten hoe het zit. Dat hij het was aan wie we dit te danken hebben. 'We zien je over een week,' zegt Sinan en hij klopt hem op de schouder. Ze gaan uiteen als goede bekenden.

De boot over de Tigris brengt ons uiteindelijk in Noord-Syrië waar we in de frontlinie bij Al-Hasakah opnames kunnen maken van de jongens en meiden die vechten tegen is.

Bij het draaien van een serie in deze landen met het onderwerp ‘De Arabische Storm’ komt het aan op rust, scherpte, overtuiging, en vooral: het winnen van vertrouwen. Sinan kan dit als geen ander en het is cruciaal gebleken om de verschillende groeperingen te kunnen spreken. Hezbollah in Zuid-Libanon, de Moslimbroeders in Caïro, de Peshmerga in Irak, hij wist altijd door het wantrouwen heen te breken en echt contact te maken. Zo vaak heb ik me verbaasd over de perfecte timing van een zin of een gebaar. Op gevoel legt hij een hand op een schouder. En alleen als het oprecht is, wordt zo’n gebaar geaccepteerd.

Zijn persoonlijke verhalen staan in dit boek. Verhalen die niet op film vastgelegd konden worden, die voorbijgaan aan de inhoud van de serie. Vijf jaar na de Arabische revolutie vertelt hij over het leven in het Midden-Oosten. Over toevallige ontmoetingen, bijzondere mensen en vreemde situaties. Het zijn de ervaringen van iemand die werkelijk contact legt met de bevolking. Diep in door oorlog geteisterde landen blijkt Sinan vooral oog te hebben voor het menselijke verhaal.

Thomas Blom is regisseur & samensteller van *De Arabische storm*.

Vooraf

Op 17 december 2010 stak de Tunesische straatverkoper Mohammed Bouazizi zichzelf in brand. Een daad waarmee hij niet alleen zichzelf, maar ook zijn land in vuur en vlam zette. Het zorgde voor een kettingreactie; in verschillende Tunesische steden ontstonden massale volksopstanden. De vonk sloeg over naar Egypte, Libië, Syrië en Yemen en nog vele andere Arabische landen waar mensen de straat op gingen.

De gehate dictaturen van Tunesië, Libië, Egypte en Yemen werden een voor een omvergeworpen. Gedreven door idealen vocht het volk voor vrijheid en leek daarin te slagen. Na tientallen jaren van onderdrukking, angst en marteling wist het de bloedigste tirannen van de twintigste eeuw te verdrijven. De ‘Arabische Lente’ was begonnen, schreef de Amerikaan Marc Lynch 2011 in het blad *Foreign Policy*. Het was de eerste keer dat die term gebruikt werd.

Maar wat heeft deze strijd de betogers gekost? En kregen ze wat ze voor ogen hadden? Om erachter te komen wat de Arabische Lente de bevolking in de verschillende landen gebracht heeft, ben ik met een cameraploeg gaan reizen in de regio, van Tunesië tot aan Syrië. We zijn op zoek gegaan naar ongehoorde stemmen die vertellen over hun Arabische wereld.

Tussen mei 2015 en december 2015 spraken we met honderden mensen in Tunesië, Libië, Egypte, Irak, Rojava (Noord-Syrië), Libanon en Syrië. Zij vertelden ons over hun brandende continent, en deelden hun pijn, hoop, woede, verdriet, humor en teleurstelling met ons.

De verhalen in dit boek zijn rechtstreeks uit het leven gegrepen. Ze zijn de waarheid van de geïnterviewden, gecombineerd met mijn eigen observaties en kennis. Soms heb ik namen ver-

anderd, zodat ze er geen last van krijgen.

De Arabische storm is geen wetenschappelijk, geschiedkundig of analyserend boek. Ik wil patronen juist even laten voor wat ze zijn, en in plaats daarvan met miniaturen de verwarring van het continent aanraken. Dit boek is net zo caleidoscopisch als het leven zelf. Ik heb geprobeerd om op het slagveld van verdriet en hoop bijzondere stemmen te redden. Want oorlog is verschrikkelijk, maar het zijn de menselijke verhalen die ons pas echt beroeren.

Sinan Can

januari 2016

TUNESIË

Man van vuur (I)

In een klein huis in Sidi Bouzid, een stadje dat ongeveer 250 kilometer ten zuiden van de Tunesische hoofdstad Tunis ligt, zit ik op een hard bed. Het kamertje is vies en stoffig, het lijkt wel of de zon hier nog nooit naar binnen heeft geschenen. Ik kijk rond, op zoek naar sporen van de voormalige bewoner. Op een klein tafeltje in de hoek ligt een Koran, onder het bed een verdwaalde sok.

In dit kamertje is het dus allemaal begonnen. Hier woonde Mohammed Bouazizi.

Op 17 december 2010 werd Mohammed Bouazizi vroeg wakker in zijn kleine, donkere kamer. Net als elke ochtend vertrok hij rond acht uur naar de markt van Sidi Bouzid. Hij had er een handkar waarop hij groente en fruit verkocht, met een vaste plek schuin tegenover de moskee. De 26-jarige Mohammed was marktkoopman, maar dat was niet wat hij wilde zijn. Hij wilde meer zekerheid in het leven en dat had je alleen wanneer je voor de Tunesische overheid werkte.

Al jaren solliciteerde hij tevergeefs naar een vaste overheidsbaan. Zo had hij bij het leger gesolliciteerd, en toen hij niet werd aangenomen was hij wekenlang boos en verdrietig geweest. Zijn vader was jong overleden, daarom had Mohammed als tiener al veel moeten werken en was het hem niet gelukt om een opleiding af te ronden. De plek op de markt had hij bemachtigd dankzij kennissen van zijn familie, maar de plek was volgens de gemeente illegaal.

Mohammed woonde nog steeds bij zijn moeder in het kleine, donkere huis, samen met zijn stiefvader en zijn zus. Zijn moeder was hertrouwd met de broer van zijn vader, maar die

was te zwak om te werken. En zo bleef Mohammed kostwinner. Zijn vier andere broers en zussen woonden niet meer thuis.

De laatste maanden was Mohammed erg geprikkeld en licht ontvlambaar, vonden zijn vrienden. Hij had al meerdere keren tegen hen geroepen dat hij zichzelf van het leven wilde beroven. Maar gelukkig voegde hij niet de daad bij het woord.

Op de markt ging het niet zo goed. Elke vrijdag kwam de gemeente-inspecteur bij Mohammeds handkar en andere kramen langs om smeergeld of gratis groente en fruit op te eisen. Het was de normaalste gang van zaken in het land van de Tunesisch dictator Ben Ali, waar overheidsmensen grotendeels leefden van corruptie. Maar gisteren had de inspecteur al een hele doos bananen meegenomen en ook vandaag eiste zij een doos bananen op, terwijl ze normaal maar één keer per week langskwam. Mohammed voelde er niets voor. Doordat hij steeds een deel van zijn koopwaar bij haar moest inleveren, ging het erg slecht met zijn zaken. Steeds vaker moest hij geld lenen om zijn koopwaar te kunnen inkopen. Zijn schuld was opgelopen tot honderden Tunesische dinar, een paar honderd euro.

Omdat Mohammed bijna niks overhield, kon hij de inspecteur geen smeergeld betalen. Die vrijdag kreeg hij ruzie met twee gemeente-inspecteurs en na een heftige woordenwisseling, waarin er over en weer lelijke dingen tegen elkaar werden gezegd, namen ze een doos bananen en de weegschaal van Mohammed in beslag.

Woedend en met schuim op de mond liep Mohammed de markt rond om zijn frustratie met andere marktlieden te delen. Hij belde een vriend, die hij vertelde dat hij het helemaal had gehad met zijn waardeloze leven en dat hij zichzelf in brand zou gaan steken. De vriend probeerde hem tot rust te manen en dacht dat het de zoveelste uitbarsting van Mohammed was. Maar blind van woede liep Mohammed naar het provinciehuis om daar zijn beklag te doen over de inspecteurs en de gang van zaken. Bij de deur werd hij tegengehouden en weggestuurd.

Dat zorgde voor nog meer woede bij Mohammed. Hij liep

weg en kwam even later terug met een fles benzine. Midden op de weg, tegenover het provinciehuis, gooide hij de brandbare vloeistof over zich heen.

En toen begon hij te schreeuwen.

*

Sarhan, een Tunesische man van rond de dertig, was op weg naar zijn werk, toen hij langs het provinciehuis liep. Voor het grote gebouw zag hij een schreeuwende man die met een aansteker liep te zwaaien.

Hij herkende de man van de markt, het was Mohammed Bouazizi. Mohammed schreeuwde dat hij zichzelf met de aansteker in brand zou steken. Sarhan zag hoe Mohammed de aansteker uitprobeerde, en voordat Mohammed er zelf erg in had, vloog hij al in brand. Volgens Sarhan gebeurde dat onbedoeld.

Mohammed probeerde zichzelf meteen te blussen en sloeg koortsachtig met zijn handen op zijn kleren. Sarhan probeerde hem te helpen, en ook een andere omstander begon met een jas op Mohammeds benen te slaan. Het hielp niet, Mohammed bleef branden en draaide wild om zich heen.

Sarhan stond als aan de grond genageld en wist niet wat hij nog kon doen. Voor zijn neus ging zijn stadsgenoot in vlammen op.

Toen zag Sarhan dat Mohammed nog iets wilde zeggen. Hij probeerde de mond van Mohammed te openen en met moeite lukte hem dat, maar er kwam geen geluid meer uit, alleen heel veel bloed. Mohammed had de sjahada willen uitspreken, de islamitische getuigenis, de spreuk die elke moslim uitspreekt wanneer hij weet dat het einde is genaderd.

Maar Mohammed kon de woorden niet meer uitspreken, hij kon alleen nog naar de hemel wijzen. De plek waar hij naartoe wilde, de hemel, waar volgens Mohammed gerechtigheid was en waar Allah op hem wachtte.

*

In zeer kritische toestand werd Mohammed Bouazizi afgevoerd naar het ziekenhuis van Sidi Bouzid. Als ik vertrouw op wat Sarhan me vertelde, dan heeft Mohammed zichzelf min of meer per ongeluk in brand gestoken. Hij was niet van plan geweest om martelaar te worden of om een revolutie te ontketenen. Hij wilde een baan, hij wilde zekerheid in het leven en hij was de corruptie zat. Maar de man die geen revolutionair was noch martelaar wilde worden, stak zonder dat hij er erg in had, zichzelf en een heel continent in brand.

*

De dag na Mohammeds zelfverbranding begonnen de protesten in Sidi Bouzid. Mensen gingen de straat op en dat leidde tot schermutselingen in de stad. De onvrede onder de bevolking was zo groot, dat de zelfverbranding van Mohammed de vonk was voor een uitslaande brand. De frustratie van Mohammed werd door iedereen gedeeld. In een mum van tijd sloeg het vuur over naar Tunis en naar andere steden.

Dezelfde dag nog werd Mohammed van het ziekenhuis in Sidi Bouzid vervoerd naar het ziekenhuis in Sfax, de tweede stad van Tunesië. Volgens mensen die ik sprak in Sidi Bouzid, overleed Mohammed in het ziekenhuis van Sfax. Later werd hij vanuit Sfax vervoerd naar de stad Ben Arous. Volgens de Tunesische overheid is hij pas daar gestorven aan zijn verwondingen.

De protesten die tot de Arabische Lente zouden leiden, waren toen al begonnen.

De generaal

In een hoekje van een koffiehuis wacht ik op de man die zichzelf ‘de generaal’ noemt. Ik bevind me in een van de buitenwijken van de Oost-Tunesische stad Sfax. Onze fixer Nasredinne heeft de afspraak met de generaal gemaakt, hij vindt dat ik hem moet ontmoeten.

Terwijl ik ongeduldig word, neem ik een slokje van mijn Boga Cidre, een exotische Tunesische limonade. Het goedje heeft een eigenaardige smaak; het is gemaakt van de peulen van een johannesbroodboom. De Fransen hebben de limonade in 1947 hier geïntroduceerd, in de tijd dat Tunesië onder Frans gezag stond. Boga is dan ook de afkorting van ‘boissons gazeuses’.

Er doet een fantastisch verhaal de ronde over deze rare limonade, namelijk dat in de jaren zeventig en tachtig, toen een groot deel van de *Star Wars*-trilogie in Tunesië werd opgenomen, de crewleden bijna elke avond flesjes Boga dronken. Als eerbetoon aan het drankje hebben de scenaristen van de *Star Wars*-prequel *The Revenge of the Sith*, Obi-Wan Kenobi's rijdier Boga genoemd. Het drankje Boga is heerlijk en ik drink het hier in Tunesië bijna elke dag. Die crewleden van *Star Wars* begrijp ik wel.

Terwijl ik me probeer te herinneren hoe het rijdier van Obi-Wan Kenobi eruitziet, stopt er een auto voor de deur van het koffiehuis. Uit een glimmende blauwe Fiat Bravo met sportvelgen stapt een jongeman. Gedecideerd loopt hij op me af en steekt zijn hand naar me uit. ‘Ik ben Hamed,’ zegt hij, ‘welkom in Sfax.’

‘Dank, maar ik wacht op de generaal,’ zeg ik kortaf tegen hem.

De hipgeklede jongeman begin te glimlachen: ‘Ik ben de generaal.’

Ik denk dat hij grappig wil doen en zeg nogmaals dat ik op de generaal wacht, nu zonder te glimlachen. Deze jongeman kan de generaal helemaal niet zijn, want de generaal was volgens Nasreddine een man die zich jaren verzette tegen het regime van dictator Ben Ali.

‘De generaal is mijn artiestennaam,’ zegt de jongeman. ‘Ik ben een rapper.’

Ik kom erachter dat Hamed Ben Amor aka de generaal de bekendste rapper van Tunesië is en dat hij jarenlang raps maakte tegen het regime van Ben Ali. En nu valt het kwartje pas, deze jongen verzette zich met zijn muziek tegen de tirannie.

In 2010, een jaar voor Mohamed Bouazizi zichzelf in brand stak, maakte generaal Hamed Ben Amor een rap over dictator Ben Ali, waarin hij de dictator beledigde en vroeg om op te rotten.

Toen Ben Ali lucht kreeg van de rap, liet hij Hamed Ben Amor hardhandig oppakken en vastzetten. Maar al heel snel werd Hamed Ben Amor vrijgelaten. De rapper had nogal wat aanhang en Ben Ali wilde geen gezeur van de ontevreden Tunesische jeugd.

Zijn arrestatie maakte Hamed Ben Amor alleen maar fanatieker. Samen met wat vrienden begon hij een ondergrondse internet-campagne tegen Ben Ali. Via social media en videokanalen, zoals YouTube, verspreidden ze materiaal over de tirannie van Ben Ali en zijn corrupte ambtenaren. Ze deden dat via nepaccounts die ze constant aanmaakten.

Toen 120 kilometer verderop Mohammed Bouazizi zichzelf in brand stak, realiseerden Hamed Ben Amor en zijn vrienden in Sfax zich dat het nu moest gebeuren. Dit was de vonk waar ze al zo lang op gewacht hadden. Ze kregen gelijk, een paar dagen na de zelfverbranding begon het onrustig te worden in hun stad Sfax. De zwaargewonde Mohammed was vanuit Sidi Bouzid vervoerd naar het ziekenhuis in Sfax, naar het bolwerk van het verzet tegen dictator Ben Ali. En zo bereikte het vuur de tweede stad van Tunesië. Waar in alle andere steden maar een deel van de bevolking meedeed aan het oproer tegen Ben Ali, liep in

Sfax bijna de gehele stad uit. Hameda vertelt dat de opstanden in Sfax het einde betekenden voor de dictator. ‘De opstand was hier zo massaal dat Ben Ali niet meer wist hoe hij ons moest neerslaan.’

Nog niet zo lang geleden heeft de generaal een nieuwe rap gemaakt, ditmaal over de huidige machthebbers in Tunesië. Hij vindt dat er maar weinig is veranderd in Tunesië, de jeugdwerkloosheid is alleen maar gegroeid. Zijn nieuwe rap heeft ervoor gezorgd dat hij niet meer mag optreden, maar Hameda ligt er niet wakker van. De generaal neemt een slokje van zijn espresso en ik van mijn blikje Boga.

Een Tunesische collega-rapper is vertrokken naar Syrië om daar te vechten voor is. Hij heeft in een videoboodschap gezegd dat hij in een zuivere islamitische staat wil leven en dat Tunesië een verdorven staat is. Ik vraag aan Hameda wat hij daarvan vindt.

De generaal wil niet praten over zijn collega-rapper, die hij goed kent. Ik merk dat hij het een vervelend onderwerp vindt. Hij praat liever over zijn eigen muziek, zijn lied ‘Rais Lebled’ werd het lied van de revolutie in Tunesië. Hij laat het me horen en het klinkt goed.

Zine

Januari 2011. Zine El Abidine zit met zijn vrouw Leila in de woonkamer, ze volgen het laatste nieuws op de Tunesische zender. Het is onrustig in de kamer, er lopen steeds mensen in en uit en er wordt flink gebeld.

Zine El Abidine staart geconcentreerd naar de televisie en ziet dat er grote opstanden zijn uitgebroken in Sfax. Er wordt gevochten tegen de politie, en ook in Tunis is het al dagen onrustig. Hoofdschuddend staat Zine El Abidine op en belt naar een van zijn trouwste volgelingen: de journalist Bourhan.

Bourhan zit tegenover me in de studio van zijn zender Nesma TV. Hij vertelt me dat die avond de telefoon ging en dat het president Ben Ali was. Hij vertelt me over zijn warme band met Zine El Abidine Ben Ali, oftewel de beruchte dictator Ben Ali. 'Ik fungeerde vaak als woordvoerder van Zine El Abidine, terwijl ik dat officieel niet was,' zegt hij trots. Bourhan zet een zware stem op en vervolgt zijn beeldende verhaal.

Zine El Abidine: 'Bourhan, ik wil een tv-toespraak houden, kun je even meekijken met de tekst?'

Bourhan: 'Ja natuurlijk, u mag mij 7 dagen per week en 24 uur per dag bellen. Ik steun u tot het einde der dagen, op mij kunt u altijd rekenen.'

Zine El Abidine: 'Dank Bourhan, dat weet ik. Je krijgt de groeten van Leila.'

Zine gaat weer zitten, terwijl Leila druk aan het bellen is met haar familieleden in Frankrijk. Ze vertelt ze dat ze zich geen zorgen over haar en Zine hoeven te maken en dat het slechts propaganda is van de duivelse tv-zender Al Jazeera. 'Zij zitten achter de opstanden hier.'

Terwijl Bourhan verder praat, denk ik aan een artikel in *Time Magazine* dat een aantal jaren geleden mijn aandacht trok. Het vertelde de liefdesgeschiedenis van Zine El Abidine en Leila.

In 1992 gaven Zine en Leila elkaar het jawoord. Zine was toen net gescheiden van zijn vrouw Naima. Leila Trabelsi was 21 jaar en adembenemend mooi. Ze kwam uit een arm gezin, had tien broers en na veel inspanningen was het haar gelukt om kapster te worden en in de hoofdstad Tunis een eigen kapsalon te openen. De jonge femme fatale kwam in haar kapsalon in contact met de Tunesische elite, en al snel maakte ze kennis met Zine El Abidine.

In Tunesië wordt gezegd dat zij de kwade genius was achter het corrupte Tunesië. Leila zorgde ervoor dat haar familieleden allerlei baantjes kregen en zo werd de familie Trabelsi al heel snel een tweede macht binnen Tunesië. Inmiddels is een groot deel van haar familie gevlucht richting Frankrijk en de Golfstaten.

De haat naar Leila was misschien wel groter dan die naar Zine. Tijdens de opstanden werd er geroepen: 'Het is de kapster die commandeert.' Er werd gezegd dat ze haar personeel stiekem met camera's liet bespioneren en dat zelfs ministers en hoge ambtenaren bang voor haar waren. Er gingen ook verhalen rond dat ze aan zwarte magie deed, vooral aan voodoo om de macht van Zine te behouden.

Ik zag actuele tv-beelden van Zine El Abidine in Saudi-Arabië. In een paar jaar tijd is hij veel ouder geworden. Toch ziet Zine er nog steeds goed uit voor een zeventigjarige. Zoals veel mannen in de Arabische wereld verft ook hij zijn haren. Pikzwart zijn ze, het lijkt wel of hij de haren heeft ingesmeerd met glimmende zwarte schoensmeer. Het zou me niet verbazen als Leila zijn haren verft. Als ik dat aan Bourhan vraag glimlacht hij en geeft hij geen antwoord.

Op 7 november 1987 slaagde Zine El Abidine Ben Ali erin de toenmalige vader des vaderlands, Habib Bourguiba, opzij

te zetten. Bourguiba was op dat moment al dertig jaar lang alleenheerser in Tunesië. Ben Ali noemde zijn machtsgreep een revolutie. Vierentwintig jaar lang zal hij moeiteloos aan het roer blijven. Tot hij in 2011 op de tv in zijn woonkamer ziet en hoort hoe er in zijn land nieuwe opstanden plaatsvinden.

De opstanden ontaarden in de Jasmijnrevolutie, en op 14 januari 2011 ruimt Zine El Abidine Ben Ali het veld en vlucht met zijn gezin naar Saudi-Arabië.

Zijn trouwe volgeling, journalist Bourhan, vertelt me dat Zine hem nog weleens belt. Opnieuw kijkt hij trots. Als ik vraag wat voor figuur Ben Ali is, volgt er een hele bloemlezing. Volgens Bourhan zitten Zine en Leila in Saudi-Arabië de hele dag naar Turkse soaps te kijken.

De kans dat Zine en Leila terugkeren naar Tunesië is erg klein, want ze zijn aangeklaagd voor de dood van driehonderd demonstranten, voor corruptie en voor nog vele andere duistere zaken.

Bourhan verzucht dat Ben Ali graag nog een keer op de Avenue Bourguiba, de belangrijkste laan in Tunis, zou willen wandelen. Er klinkt medelijden in de stem van Bourhan en hij kijkt er zielig bij. Ik moet me inhouden om niet te lachen.

Niet veel later loop ik richting deze lange en brede laan, de levensader van Tunis. Aan beide zijde van de laan heb je winkels, restaurants, kantoren en hotels. Ook een aantal ministeries zit er. Terwijl ik de mooie laan afloop, hoop ik voor de Tunesiërs dat Ben Ali nooit meer voet zet op Tunesische bodem.

De dichter

De zon gaat langzaam onder en schildert de hemel in prachtige, zachte kleuren. In de straten van Tunis heerst een aangename rust, alsof de dag er ontspannen bij gaat liggen.

Op de hoek van de Avenue de Carthage staat een fruitverkoper, hij verkoopt woestijnvijgen, de gekleurde vruchten die hier aan cactussen groeien. Ik gebaar dat ik er vijf wil en liefst de roodkleurige, want die zijn het lekkerst. De verkoper snijdt er eentje voor me open, die ik meteen verorber. Het smaakt verrukkelijk, beetje zoet en vlezig. Als ik hem vraag hoeveel hij van me krijgt, zegt hij 'dix dinar'. Ik zoek in mijn broekzak naar een 10-dinar-biljet.

'Die blauwe met dat portret van onze wereldberoemde dichter Echebbi,' zegt de verkoper.

Echebbi? Nooit van gehoord.

Ik zie een blauw biljet tussen de andere gekleurde Tunesische biljetten. Ah, een jonge man met lang haar. Dit is dus Echebbi.

De straatverkoper is verbolgen over het feit dat ik Aboul-Qacem Echebbi niet ken. Terwijl hij een tweede cactusvijg voor mij opensnijdt begint hij in het Frans over deze dichter te vertellen.

Echebbi is de man die het volkslied van Tunesië schreef. 'Hij was een echte Tunesische patriot,' zegt de fruitverkoper, 'helaas is hij heel jong overleden aan hartproblemen.' Echebbi werd geboren in 1909 en overleed in 1934. Hij werd maar 25 jaar oud. Hij schreef vele gedichten over vrijheid, maar maakte de onafhankelijkheid van Tunesië niet meer mee. Toch blijft zijn werk springlevend. Tijdens de revolutie hier in 2011 werd een van zijn gedichten overal in de Arabische wereld geciteerd. Het is het gedicht 'Ila Tughat al-Alam' (*To the Tyrants of the World*).

To the Tyrants of the World

*You tyrannous dictator,
lover of darkness, enemy of life.
You mocked the cries of the weak,
and your palm is stained with their blood.
You set out tarnishing the enchantment of existence,
sowing the thorns of anguish among the hills.*

*Slow down! Let not the Spring deceive you,
nor the serenity of the sky, nor the glow of the morning.
For in the vast horizon lurks the power of darkness,
the bombardment of thunder, and the raging of winds.
Beware! Under the ashes burns the flame,
and he who sows the thorns harvests the wounds.*

De fruitverkoper maakt zijn schilmesjes schoon met water en maakt zich op om naar huis te gaan. Hij vertelt me dat hij eigenlijk boekhouder van beroep is, maar in zijn vakgebied geen werk kon vinden. Voordat hij zijn handkar wegduwt richting zijn huis in een verpauperde wijk in Tunis, wil hij nog iets kwijt: 'We hebben allerlei tirannen verdreven in het Mid-den-Oosten, maar we kunnen eigenlijk niet zonder hen. Ook hier in Tunesië roepen we nu om een sterke leider. Als je zó lang onder een dictator hebt geleefd, is het niet makkelijk om ineens zonder te leven.'

Terwijl de fruitverkoper dat zegt, schuifelt hij weg. Zijn schaduw is lang.